

А. Лисеюк,

ад'юнкт кафедри оперативно-розшукової діяльності
Університету Державної фіскальної служби України

ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС ДОКАЗУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ПІДАКЦИЗНИХ ТОВАРІВ

Сьогодні, коли наука досягла значного розвитку та продовжує стрімко набирати оберти щодо вивчення нових методів дослідження, удосконалення тих, що широко застосовуються на цей час, її видатні фундаментальні відкриття використовуються в усіх сферах життя людини. При цьому своє широке застосування наукові дослідження віднайшли й у рамках такої специфічної людської діяльності, як боротьба зі злочинністю. Використання сучасних технологій, спеціальних знань стає дівим і необхідним засобом під час розкриття злочинів.

Доречною варто вважати думку В.Г. Гончаренка, який стверджує, що серед питань надійного наукового забезпечення правосуддя в широкому розумінні цього слова найперше місце посідає система нормативних приписів і криміналістичних рекомендацій щодо ефективного використання в процесі доказування в кримінальних справах спеціальних знань. Це цілком зрозуміло, оскільки вирішення більшості ситуацій, які виникають у ході правового регулювання, вимагає опори на ґрунтовні, досконалі знання, здобуті людством протягом усього його існування [5, с. 1].

Крім того, Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) запровадив зміни до підходів використання спеціальних знань як джерела доказу, що надає сторонам кримінального провадження значно ширші можливості застосування в доказуванні інституту судової експертизи. Так, КПК України передбачає чітко

обмежене коло джерел доказів (ч. 2 ст. 84), з яких можливо отримати фактичні дані та які надалі будуть покладені в основу доказування. Необхідно зауважити, що в системі цих джерел є й висновок експерта, який базується на використанні спеціальних знань у будь-якій галузі науки, техніки, мистецтва. На підставі проведених досліджень експертом устанавлюються нові дані, які не є очевидними для суб'єктів доказування, проте відіграють ключову роль у рамках того чи іншого кримінального провадження.

В умовах сьогодення способи вчинення злочинів стають усе більш «втонченими», що зумовлює пошук і використання під час проведення експертних досліджень новітніх технологій і засобів. При цьому стає можливим помітити певний зв'язок між учиненим суспільно небезпечним діянням та експертизою, що призначається в процесі доказування на досудовому етапі. Так, злочин, передбачений ст. 204 Кримінального кодексу України (далі – КК України), не є винятком із цього. Ураховуючи те, що предмет злочину має специфічний характер і в окремих випадках може створювати загрозу життю і здоров'ю людини, на досудовому провадженні слідчий уживає заходи стосовно проведення певної сукупності експертних досліджень, які й викликають зацікавленість і спонукають учених до їх усебічного вивчення.

Питання залучення експерта, правової природи експертного висновку, його перевірки й оцінювання, значення в процесі доказування розглядалися в роботах

таких науковців: Р.С. Белкіна, А.І. Вінберга, В.Г. Гончаренка, О.О. Ейсмана, В.Я. Колдіна, Ю.Г. Корухова, Н.І. Клименко, Л.М. Лобойка, І.Л. Петрухіна, С.М. Строговича, В.М. Тertiшника, Р.О. Шляхова, М.П. Яблокова та ін.

У науковому доробку зазначених учених увага зосереджується передусім на загальнотеоретичних основах призначення експертиз у кримінальному провадженні, їх класифікації, оцінюванні та можливості використання отриманих результатів у процесі доказування, при цьому практичні питання призначення експертиз на стадії досудового розслідування злочинів у сфері незаконного обігу підакцизних товарів залишаються на недостатньому рівні наукового вивчення, що зумовлює проведення всебічного розгляду як теоретичного підґрунтя для їх проведення, так і практичного характеру застосування отриманих результатів.

Тому маємо на меті здійснити системний аналіз як положень КПК України, що регламентують порядок призначення експертиз, так і сформованих позицій учених у доктрині кримінального судочинства із зазначеного питання та визначити коло експертних досліджень, що необхідно провести на досудовому етапі в рамках кримінального провадження злочинів у сфері незаконного обігу підакцизних товарів.

Частиною 2 ст. 91 КПК України встановлюється, що доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінюванні доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Аналізуючи зазначене положення, можемо стверджувати, що доказування складається з трьох взаємопов'язаних процесуальних етапів, у яких збирання доказів посідає перше та одне з визначальних місць, оскільки саме під час цього процесу формується доказова база, яка надалі підлягатиме перевірці, оцінюванню та використанню для реалізації завдань, задекларованих у ст. 2 КПК України.

Варто зазначити, що, відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову

експертизу», судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду.

Передусім зауважимо, що розслідування кримінальної справи, у тому числі стосовно злочинів, передбачених ст. 204 КК України, вимагає від слідчого дослідження фактичних обставин справи, які підлягають доказуванню в рамках кримінального провадження, через використання наданого йому процесуальним законом «арсеналу» засобів, серед яких проведення експертизи посідає пріоритетне значення.

При цьому предметом конкретної експертизи є експертне завдання, яке необхідно розв'язати експертові під час проведення експертизи, і за результатами дослідження на основі відповідного обсягу спеціальних знань із використанням засобів і методів, що перебувають у його розпорядженні, експерт має дати обґрунтований та об'єктивний висновок [6, с. 234].

Системний аналіз методики розслідування справ щодо злочинів у сфері незаконного обігу підакцизних товарів свідчить, що першочерговим питанням, яке підлягає з'ясуванню в ході досудового слідства, є встановлення факту, чи є вилучений товар фальсифікованим і підакцизним [7, с. 122]. Зауважимо, що вказані критерії доцільно розглядати у взаємозв'язку, оскільки наявність лише одного з них свідчатиме про відсутність складу злочину, передбаченого ст. 204 КК України. Так, диспозиція зазначеної статті є бланкетною, що зумовлює звернення до інших нормативно-правових актів під час визначення об'єктів, які є предметом зазначеного злочину, окреслюючи при цьому, що до них належать алкогольні напої, тютюнові вироби або інші підакцизні товари.

Підпунктом 14.1.145 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України (далі – ПК України) встановлено, що підакцизні товари (продукція) – товари за

кодами згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (далі – УКТ ЗЕД), на які цим Кодексом встановлено ставки акцизного податку. Між тим, п. 215.1 ст. 215 вищезазначеного Кодексу визначає вичерпний перелік підакцизних товарів, до яких належать спирт етиловий та інші спиртіві дистилляти, алкогольні напої, пиво; тютюнові вироби, тютюн і промислові замітники тютюну; пальне; автомобілі легкові, кузови до них, причепа та напівпричепа, мотоцикли, транспортні засоби, призначені для перевезення 10 осіб і більше, транспортні засоби для перевезення вантажів; електрична енергія. У свою чергу, обумовимо, що предмет цього злочину може мати динамічний характер, що пов'язано з розширенням (звуженням) законодавцем переліку підакцизних товарів шляхом унесення відповідних змін до ст. 215 ПК України. Отже, під час розслідування злочинів, передбачених ст. 204 КК України, перед слідчим постає завдання зіставити перелік підакцизних товарів, який визначений у законодавстві, з моментом учинення конкретного злочину.

Що стосується другого критерію, який характеризує предмет цього злочину, – фальсифікації, то зауважимо, що, згідно з п. 27 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів», фальсифікована продукція – продукція (будь-які виріб (товар), робота чи послуга, що виготовляються, виконуються або надаються для задоволення суспільних потреб), виготовлена з порушенням технології, або неправомірним використанням знака для товарів і послуг, чи копіюванням форми, упаковки, зовнішнього оформлення, а так само неправомірним відтворенням товару іншої особи.

При цьому Верховний Суд України, систематизуючи практику правозастосування судами норм закону про кримінальну відповідальність щодо незаконного виготовлення, зберігання, збуту або транспортування з метою збуту підакцизних товарів, акцентує увагу на

тому, що незаконним буде виготовлення алкогольних напоїв і тютюнових виробів і в разі їх фальсифікації, коли виготовлення цих предметів здійснюється з порушенням технології [8, с. 31]. Разом із тим проведене узагальнення за предметом злочину, передбаченого ст. 204 КК України, показує, що в більшості випадків предметом таких злочинів є саме алкогольні напої, які мають великий попит у населення [8, с. 32].

У зв'язку з цим розглянемо типові експертизи, що призначаються слідчим під час розслідування незаконного виготовлення, зберігання, збуту або транспортування з метою збуту саме алкогольних напоїв.

Ознайомившись із нормативно-правовою базою з питань організації проведення експертиз [3] та судовою практикою по цій категорії справ [9], зауважимо, що з метою встановлення відповідності, зокрема, органолептичним, фізико-хімічним показникам, установлених у ДСТУ, зокрема ДСТУ 4256:2003 «Горілки і горілки особливі. Технічні умови», ДСТУ 7130:2009 «Спирт етиловий ректифікований, горілки, напої лікєро-горілчані. Критерії оцінювання справжності», ДСТУ 4700:2006 «Коньяки України. Технічні умови» тощо, призначається експертиза матеріалів, речовин і виробів, судово-хімічна експертиза.

При цьому не можна оминати позицію Верховного Суду України стосовно «алкогольних напоїв», який указує, що у висновках таких експертиз визначають лише родову належність тих чи інших продуктів до алкогольних напоїв, але не встановлюють, чи можна ці товари визнати підакцизними. Так, урахувавши наведене вище поняття підакцизних товарів (продукції), підакцизними визнаються не будь-які спиртні напої, а лише ті вироби, яким присвоєно певний код УКТ ЗЕД, що, у свою чергу, потребує встановлення відповідності цієї продукції державним стандартам. Це означає, що питання про те, чи відповідає конкретний алкогольний напій певній товарній позиції УКТ ЗЕД, має

встановлювати товарознавча експертиза [8, с. 32–33].

Судово-товарознавча експертиза призначається, зокрема, для визначення змін показників якості товарної продукції, установлення способу виробництва товарної продукції: промисловий чи саморобний, визначення відповідності упакування і транспортування, умов і термінів зберігання товарної продукції вимогам чинних правил.

Як зазначають у дослідженнях В.В. Лисенко та Г.М. Курилов, фальсифікація товарів передусім характеризується діями, спрямованими на обман споживачів шляхом підроблення об'єкта купівлі-продажу для отримання прибутку. У таких випадках за збереження найбільш притаманних показників товарів, зокрема тих, які стосуються назви, зовнішнього вигляду, консистенції, кольору, упаковки тощо, погіршуються інші важливі показники цих товарів щодо споживчих характеристик, наприклад, використання сировини, різних домішок, фарбників, що шкідливі для здоров'я, впливають на харчову цінність таких товарів і зменшують їх собівартість [10, с. 278].

Ураховуючи те, що ч. 3 ст. 204 КК України передбачена відповідальність за вчинення діяння, пов'язаного зі створенням загрози життю і здоров'ю людей, і такого, що негативно позначається на життєдіяльності людини, виникає необхідність обумовити проведення додаткових експертних досліджень (окрім зазначених вище) задля визначення вилученої сировини та матеріалів недоброякісними й такими, що становлять загрозу для життя і здоров'я людей, крім того, для визначення причини отруєння чи смерті. Ці питання з'ясовуються в рамках проведення судово-медичної експертизи, результати якої дають змогу встановити причинно-наслідковий зв'язок між уживанням «недоброякісних» алкогольних напоїв і негативними наслідками, що настали згодом.

Окремо обумовимо, що під час проведення зазначених експертиз ви-

значальне значення має в тому числі процедурний аспект отримання для експертизи зразків алкогольних напоїв. Так, сторона кримінального провадження, яка ініціювала проведення відповідної експертизи, повинна, по-перше, забезпечити неухильне дотримання порядку відібрання, зберігання і транспортування відібраних зразків до експертної установи, оскільки порушення в дотриманні зазначених вище процедур може стати підставою для визнання доказу недопустимим і, як результат, виключення його із доказів, що покладені в основу як обвинувачення, так і захисту.

По-друге, за своєю специфікою злочин, визначений ст. 204 КК України, передбачає процес незаконного виготовлення алкогольних напоїв, що, як правило, характеризується наявністю в місцях його виготовлення значної кількості ємкостей як із сировинними ресурсами, так із уже «готовою» продукцією, зразки з яких повинні бути надані для проведення відповідних експертних досліджень. Отже, відібрання зразків для експертизи за цією категорією справ має здійснюватись із кожної ємкості, що наявна на місці злочину, тому що надалі отримані результати, зокрема, дають змогу відмежувати один від одного злочинні діяння, передбачені ч. ч. 2 і 3 ст. 204 КК України.

У свою чергу, результати проведених експертних досліджень утілюються у висновку, який і є джерелом доказів у кримінальному провадженні. Отже, беручи до уваги положення ч. 1 ст. 101 КПК України, можемо констатувати, що висновок експерта – це не тільки докладний опис проведених експертом досліджень, а й результат використання ним спеціальних знань, на підставі яких експерт формує обґрунтований висновок і надає відповіді по суті поставлених питань.

Між тим Є.Г. Коваленко висуває твердження, що висновок експерта як доказ у кримінальному провадженні є сукупністю фактичних даних і відомостей, зібраних у матеріалах кримі-

нального провадження, що містяться в його повідомленні тому, хто залучив його для проведення експертизи, встановлених у результаті дослідження матеріальних об'єктів, проведених особою, обізнаною в певній галузі науки, техніки чи інших спеціальних знань, із використанням цих знань. Для висновку експерта як виду доказів істотними є те, що він є результатом дослідження; виходить від особи, яка володіє певними спеціальними знаннями, без використання яких неможливе таке дослідження; складається з додержанням установленого процесуального порядку; спирається на зібрані в матеріалах провадження докази [11, с. 127].

Звернемо увагу на те, що висновок експерта відрізняється за своєю природою від інших джерел доказів такими рисами: він є результатом дослідження особи, яка володіє спеціальними знаннями та за фахом, компетенцією має право на проведення такого дослідження; дослідження проводиться на підставі трьох видів інформації: а) яка міститься в матеріалах кримінального провадження (отримана з інших джерел доказів – показань, речових доказів, документів); б) яка була отримана під час використання методів у процесі самого дослідження (бесіда, спостереження, експеримент тощо); в) яка становить професійні знання експерта; з об'єктивного боку, предмет дослідження (а отже, й обсяг інформації, яку необхідно, бажано отримати) визначається стороною, яка залучила експерта, тобто колом питань, що були поставлені на його вирішення; із суб'єктивного боку, предмет дослідження обмежується знаннями експерта, його правами, видом експертизи [12, с. 152].

Окремо необхідно обумовити питання порядку проведення експертизи в рамках кримінального провадження. Так, ст. 242 КПК України передбачає, що ініціювання проведення експертизи здійснюють сторони кримінального провадження, зазначена норма створює однакові можливості для обох

сторін щодо збирання доказової бази, яка використовується ними на підтвердження як вини, так і невинуватості підозрюваного (обвинуваченого).

Підсумовуючи, зазначимо, що здійснене дослідження показало, що під час розслідування злочинів, передбачених ст. 204 КК України, проведення експертного дослідження підакцизних товарів є обов'язковим елементом процесу доказування, оскільки саме завдяки йому можливо встановити належність вилучених об'єктів до підакцизних товарів; на підставі отриманих результатів повести правильну кваліфікацію вчиненого діяння та відмежувати його від суміжних складів злочину.

Крім того, висновок експерта за цією категорією справ є унікальним, порівняно з іншими джерелами доказів, тому що він ґрунтується на проведених лабораторних дослідженнях, що здійснені особою, яка володіє спеціальними знаннями, і сформованих на їх підставі висновках, що дає змогу слідчому в комплексі з іншими доказами встановити істину по справі. Між тим доказове значення висновку експерта в кримінальному провадженні за цією категорією справ полягає передусім у його аргументованості, тобто детальності, послідовності й обґрунтованості зроблених екпертом висновків.

Ключові слова: досудове розслідування, кримінальний процес, висновок експерта, процесуальне джерело доказів, експерт, підакцизні товари.

У статті розглядаються типові експертизи, що призначаються під час розслідування злочинів у сфері незаконного обігу підакцизних товарів, визначається їх роль під час досудового розслідування. Разом із тим звертається увага на необхідність призначення експертизи як обов'язкової процесуальної дії слідчого та розглядається висновок експерта як один із ключових процесуальних джерел доказів у цій категорії справ.

В статье рассматриваются типовые экспертизы, назначаемые при расследовании преступлений в сфере незаконного оборота подакцизных товаров, определяется их роль во время досудебного расследования. Вместе с тем обращается внимание на необходимость назначения экспертизы как обязательного процессуального действия следователя и рассматривается заключение эксперта как один из ключевых процессуальных источников доказательств по данной категории дел.

In the article the typical examination appointed in the investigation of crimes related to illegal circulation of excisable goods, determined by their role during the preliminary investigation. Also, pay attention to the need for an examination as a mandatory procedural actions of the investigator and expert opinion is considered as one of the key sources of evidence proceedings in this category.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № № 9–10, 11–12, 13. – Ст. 88.
2. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – № № 13–14, 15–16, 17. – Ст. 112.
3. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – № 28. – Ст. 232; Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.
4. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 травня 1991 року № 1023-XII // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – 1991. – № 30. – Ст. 379.
5. Гончаренко В.Г. Організаційні та правові проблеми судової експер-

тизи в Україні / В.Г. Гончаренко // Часопис Академії адвокатури України. – 2011. – № 1 (10). – С. 1–5.

6. Дячук В.І. Організаційні та процесуальні особливості призначення та проведення транспортно-трасологічних експертиз / В.І. Дячук // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2010. – № 3. – С. 234–243.

7. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ : [навчальний посібник] / [О.В. Батюк, Р.І. Благуца, О.М. Гумін та ін.] ; за заг. ред. Є.В. Пряхіна. – Львів, 2011. – 324 с.

8. Аналіз правозастосування судами норм закону про кримінальну відповідальність щодо незаконного виготовлення, зберігання, збуту або транспортування з метою збуту подакцизних товарів (деякі проблемні питання (ст. 204 КК)) // Вісник Верховного Суду України. – 2015. – № 11 (183). – С. 28–34; Вісник Верховного Суду України. – 2015. – № 12 (184). – С. 15–23.

9. Вирок Чортківського районного суду Тернопільської області від 22 лютого 2016 року по справі № 608/238/16-к; вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 16 березня 2016 року по справі № 686/1849/16-к; вирок Косівського районного суду Івано-Франківської області від 7 вересня 2015 року по справі № 347/1905/15; вирок Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області від 7 грудня 2016 року по справі № 398/3125/16-к; вирок Вижицького районного суду Чернівецької області від 29 червня 2016 року по справі № 713/965/16-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua>.

10. Лисенко В.В. Незаконний обіг товарів в Україні: характеристика способів злочинної діяльності / В.В. Лисенко, Г.М. Курілов // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2015. – № 2. – С. 277–285.

11. Пилипенко Г.М. Правова природа та доказове значення висновку експерта (об'язаної особи) / Г.М. Пилипенко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2013. – № 6-2. – С. 126–129.

12. Давидова Д.В. Висновок експерта як процесуальне джерело доказів: окремі аспекти теорії та практики / Д.В. Давидова, О.О. Волобуєва // Південноукраїнський правничий часопис. – 2015. – № 2. – С. 151–154.

